LENA CONSTANTE ȘI EVGHENIA GINZBURG: LITERATURIZAREA COMPLEXEI EXPERIENȚE CONCENTRAȚIONARE *

Maria TERTECI
Universitatea de Vest, Timișoara
mariaterteci@yahoo.com

Lena Constante and Evghenia Ginzburg: The Literaturization of Concentrational Experience

The present study proposes a descriptive and analytical parallelism that follows the concentration experiences of two of the victims of the communist regime: Lena Constante and Evghenia Ginzburg. Although belonging to different spaces, Romania and the USSR, both authors of memoirs of detention are models, available today, for the capacity to preserve human values regardless of the survival conditions imposed by the communist regime on *its enemies*. This comparative study follows two segments: the complex route of each of them in the *Soviet inferno*, but also how they put into words this experience. First, I want to highlight those elements that define the similarity of their detention, counting both the duration of the punitive experience (over ten years) and its variety (violence of the investigation; isolation in a detention cell; considering the transfer in the middle of other prisoners as a rescue; whether the reassignment of the right to communicate is made in prison or in the camp, as in the case of Evghenia Ghinzburg). Second, in both cases we are dealing with a special talent for transforming the past into literature; the similarities continue with the fact that in every situation the author structures her memoirs in two volumes extensive in size but very carefully constructed. With these confessional volumes, Lena Constante and Evghenia Ginzburg have managed to render the real picture of the communist past to actuality but also to provide special pages of literature.

Keywords: *female detention; Gulag; isolation; prison camp; memoirs; literaturalization of the past*

Nevoia de repere morale a generațiilor actuale poate fi soluționată prin redescoperirea biografiilor exemplare a două dintre victimele comunismului est-european: Lena Constante și Evghenia Ghinzburg. Demnitatea, spiritul empatic, capacitatea uimitoare de a memoriza, plurilingvismul, toleranța durerii sau metamorfozele intelectului[1] în funcție de cerințele mediului sunt doar câteva dintre trăsăturile definitorii ale acestor învingătoare ale dezumanizării impuse de regimul comunist. Între Lena Constante și Evghenia Ginzburg se pot stabili, de altfel, o multitudine de similarități. În primul rând, în ceea ce privește traseul parcurs în detenție, amândouă experimentează inițial solitudinea profundă a izolării, această experiență fiind extrem de marcantă din cauza sentimentului de dezrădăcinare completă din interiorul societății normale, a expunerii singulare în fața categoriei ample a *celuilalt,* dar și din cauza suprimării dreptului la comunicare, aspect esențial al validării umanității. Pasul următor îl reprezintă transferul în

[1] Studiul interdisciplinar al celor patru volume de memorii (două volume în cazul fiecărei autoare), precum și a biografiilor în sine semnalează profilul unor intelectuale desăvârșite. În momentul eliberării, amândurora li se refuză recunoașterea culturală, dar în pofida acestui fapt ele își practică profesia anterioară (într-adevăr la o scară relativ diminuată), iar, în timp, prin perseverență își redobândesc drepturile sustrase. Mai exact, din 1961, anul eliberării, până în 1968 – reabilitarea politică a *lotului Pătrășcanu*, Lena Constante nu avea drept de semnătură a creației sale artistice, pe care o realiza pentru a putea supraviețui. Contrar acestor impedimente îl creează pe Țăndărică, marioneta atât de cunoscută a Tetrului Românesc, iar în 1973 realizează o expoziție de tapiserie fondată pe principiul redistribuirii unor fragmente de costume populare românești. Traseul parcurs de Evghenia Ginzburg este la fel de sinuos, deoarece autoritățile comuniste vizau reducția fiecărei victorii individuale, astfel încât succesele sale, din plan profesional sau familial, erau cel mai adesea urmate de temerea continuă a unei posibile rearestări. Cu toate acestea, este reabilitată, ocupând diverse funcții în mediul socio-cultural (educatoare, redactor), prin care sfidează rigorile sistemului politic sovietic (însuși faptul de a adopta o fetiță constituie o victorie, deoarece și ea și cel de-al doilea soț al ei au același statut marginal).
Parcurgând infernul din interiorul zidurilor comuniste, cele două scriitoare își adaptează maniera de viețuire la contextul socio-politic, fără a-și camufla însă talentul cultural. Însăși opera memorialistică a fiecăreia corespunde unei echivalențe a recunoașterii în cadrul literaturii memorialistice în particular și a marii literaturi, în general.

BDD-A23081 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:17 UTC)

interiorul unui grup amplu de deținute; Lena Constante este sustrasă din spațiul captiv al izolării pentru a fi plasată, tot în închisoare, dar în celule în care sunt chiar și 60 de deținute, în timp ce Evghenia Ginzburg este *transportată* în Siberia îndepărtată, în lagărele de muncă. Amândouă percep acest transfer ca pe o schimbare benefică. Similitudinile continuă prin faptul că fiecare își transpune amintirile în două volume de memorii, în care trecutul este narat cronologic; volumul inițial focalizându-se pe relatarea anchetei, procesului și în special detenției solitare, accentuându-se reperele spațiului care desființează (fie el închisoare sau lagăr), iar cel de-al doilea pe împărtășirea detenției alături de alți deținuți și pe relatarea momentului eliberării. Fiecare dintre cele două autoare urmărește propriul traseu în acest labirint minat al gulagului. Așadar, avem de-a face în ambele situații cu o operă memorialistică segmentată în două volume, cu două pedepse complexe (izolarea și viețuirea în comun cu alte deținute), cu două autoare cu o capacitate uimitoare de literaturizare a suferinței și de estetizare a frazei cu atât de multă dăruire încât opera devine una preponderent literară. Pasajele descriptive ale Evgheniei Ginzburg relevă uimitoarea Siberie într-o imagine brută și naturală, redată prin comparații novatoare, în timp ce lentoarea narativă a Lenei Constante este constant ritmată de episoade ludice în care capacitatea autoarei de-a face haz de necaz coabitează cu descrierea vreunui fapt banal transformat în adevărat ritual. Această supravalorizare a banalului configurează, în cazul Lenei Constante, dorința de monopolizare a timpului. Apelând deseori la hiperbolizarea cotidianului ea reușește „să desființeze timpul" (Constante 2013: 131) și să își contureze propriul microunivers. Pasajele minuțios brodate prin selectarea riguroasă a celui mai eficient cuvânt sunt completate prin dispunerea organizată a tuturor activităților prin care încearcă să comprime vastitatea temporală:

> „În sfârșit mi-am pus ciorapii. Iarna trecută nu am avut ciorapi... Dintr-o pereche de postav vechi dată de magazioner, îmi încropisem o pereche de cipici... după confiscarea cipicilor, la o percheziție, am primit o pereche de ciorapi lungi de bumbac. Nu aveam jartiere...ciorapii alunecau. Tot ridicându-i, degetele mele îi găureau. Erau, deci, acoperiți, aproape dublați, de cârpituri de toate culorile." (Constante 2013: 14)

Despre importanța acestui obiect de îmbrăcăminte atât de banal, dar în același timp atât de necesar, Lena Constante oferă amănunte și în interviul acordat în 2002 regretatei ziariste Tita Chiper:

> „E vorba de una dintre primele perechi de ciorapi de nylon aduși în România de soldații americani, pe care îi purtam când m-a arestat. În pușcărie i-am remaiat și cârpit de vreo 300 de ori în doi ani. Făcusem dintr-un fir de sârmă îndoit și ciocănit pe ciment un croșet, iar din fire de mătură ace de cusut, cu fire de păr în loc de ață. Totul cu mare fereală, să nu fiu observată prin vizetă și fără ochelari: mi se luaseră." (Chiper 2002:10)

Memoria rămâne supremul său talent (în momentul acordării acestui interviu avea peste 90 de ani), secondat însă de capacitatea de construcție a diegezei sale. Ea însăși este conștientă de aceste talente și de capacitatea lor salvatoare. În același interviu, renumita folcloristă și pictoriță își asumă meritul de a fi inventat ideea de telenovelă în anii '50 pentru cele cincisprezece colege de detenție din prima celulă în care este închisă după perioada de izolare. Povestind (act care o extenuează adesea din punct de vedere fizic din cauză că suferă de afecțiuni pulmonare) cu multă atenție și dăruire tocmai acele aspecte dorite de un public saturat din cauza „atmosferei lâncede, înăbușitoare" (Chiper 2002: 10), îi este extrem de facil să se facă ascultată ore în șir.

De asemenea, un alt punct convergent al celor două autoare îl reprezintă extrem de numeroasele trimiteri literare care fracturează discursul memorial într-o manieră armonioasă; în același timp, aceste frânturi de *cronici literare* compun o imagine minuțioasă a literaturii epocii respective. Operele literare *create* de ele[1] sau rememorate (din Baudelaire, Mallarmé, Valéry,

[1] Atât Lena Constante, cât și Evghenia Ginzburg văd în literatură o reală posibilitate de supraviețuire în fața terorii, prin cuvinte ele își creează propriul microunivers în interiorul căruia *celălalt* nu poate pătrunde. Pe lângă faptul că

BDD-A23081 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:17 UTC)

Puşkin, Maiakovski) atestă dorința lor profundă de supraviețuire mentală și de asuprire a timpului apăsător.

Complexitatea volumelor lor confesive se datorează faptului că nu realizează doar o expunere descriptivă a detenției feminine, ci își dozează textul cu o multitudine de inserții reflexive și pasaje introspective. Un alt punct forte al scriiturii Lenei Constante este dat de crearea unei perspective ample asupra universului carceral, acest fapt datorându-se alăturării fragmentelor descriptive în care se prezintă acte de tortură cu acele episoade de ironie subtilă și de comic amar. În *Evadarea tăcută*, predominante sunt desigur pasajele în care sunt detaliate toate tentativele de eliminare a umanității și demnității victimelor, aceste acte fiind extrem de numeroase și dezvăluind repercusiunile puternice dezvoltate de către victimă atât la nivel corporal, cât și psihic. Următoarele fragmente extrase sunt concludente pentru evidențierea melanjului dintre durerea produsă de violența absolută și rușinea denigratoare a stimei de sine: „Cer vată pazniculuі. Zadarnic. Într-o dimineață mă trezesc într-un pat plin de sânge. Privesc înmărmurită petele roșii răspândite pe cearceaf. Ce să fac? Cum să le spăl? Unde? Cu ce? Ce să spun pazniculuі?" (Constante 2013: 63); „Lovește cu putere. Pe oasele gleznelor, pe pulpe, dar nu mai sus de genunchi. Nu-mi pot reține lacrimile, îmi curg pe față. Îmi intră în gură. Mă înecă." (Constante 2013: 131). Și în aceste două cazuri este evident stilul atât de specific al Lenei Constante, acela de a porționa abuziv fragmentele în care înfățișează imaginea traumatică a durerii. Prin această trunchiere a mesajului, nespusul este transpus în cuvinte, interogațiile retorice, elipsa predicatului sau subiectele neexprimate susținând persistența durerii.

În paginile sale putem descoperi o explicitare concretă a faptului că pentru deținuții proveniți dintr-un mediu social confortabil primele zile de detenție (care coincid și cu acea perioadă de acomodare la inuman) reprezintă o posibilă odisee. Este și cazul său, deoarece este sustrasă dintr-un mediu socio-cultural extrem de distins, iar acest contrast nimicitor provoacă pentru victimă un șoc de proporții; tortura și mizeria în care este proiectată are o intensitate absolută. Lena Constante reușește să depășească instalarea depresiei prin deosebita capacitate de a ironiza și de a sfida minusurile spațiului de detenție și ale celor care tronează asupra sa. Compunând mental opere în care autoritățile sunt subminate sau recitând în gând frânturi de viață, Lena Constante își construiește propria posibilitate de *evadare tăcută*.

Referitor la primul volum despre detenția sa, Lena Constante speră într-un oarecare succes în rândul cititorilor. Perspectiva de a-i fi publicat textul post-mortem o întristează, deoarece dorința ei este de a fi martora directă a reacțiilor cititorilor la povestea sa de viață. Ea însăși declară că își redactează cele două volume de amintiri având o multitudine de speranțe și gânduri și, în acelaşi timp, temându-se că *prietenoasele cuvinte*, răsunătoare sau tăcute, pot fi totuși insuficiente pentru a transmite momente atât de îndepărtate și în acelaşi timp atât de complexe:

> „Cuvintele cer timp. Nu pot spune totul dintr-odată. Cum să exprim această spaimă? Mi-ar trebui un cuvânt unic. Un cuvânt de sinteză. Un cuvânt lovitură de ciomag. Un cuvânt lovitură de trăsnet. Un cuvânt însângerat. Urlat cu gâtul strâns de spaimă. (...) Un cuvânt din carne. Un cuvânt din sânge. Acest cuvânt nu există." (Constante 2013:47)

Repetiția nu devine supărătoare și reușește să transmită sentimentul profund de neputință a exprimării durerii într-un cuvânt, iar imaginile construite devin în acelaşi timp metafore ale sentimentului ambiguu al suferinței, oferind relatării jurnalistice o notă unică. Prin această dorință de atotcuprindere a trecutului se explică, în redactarea primului volum de memorii, apelul

---

ambele au o memorie uimitoare (recită frecvent operele marilor scriitori), sunt și extrem de talentate din punct de vedere literar, compunând ele însele basme, poeme sau poezii: „Poezia... este singura scăpare. Am compus eu însămi. Versuri foarte scurte." (p. 220) (Guinzbourg 1997) sau „Atunci mi-a venit ideea să mă apuc de o muncă de lungă durată. O poveste pentru copii. Să am de lucru pentru o lună întreagă." (p.131) (Constante 1996). Prin efortul mental asiduu se constată dorința amândurora de a se opune procesului de sustragere a umanului propus de către sistemul comunist.

BDD-A23081 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:17 UTC)

la un stil pseudodiaristic, prin care autoarea îi oferă cititorului accederea la toate cele 3000 de zile de izolare. Acest fapt este vizat prin numirea fiecărei zile de detenție, astfel, mai mult sau mai puțin descrise, cele 3000 de zile de detenție solitară sunt toate transcrise numeric în carte, chiar dacă uneori sub incidența aceluiași eveniment sunt plasate și zeci de zile:

> „A 1181-a, 1182, 1183, 1184, 1185, 1186, 1186, 1187, 1188, 1189, 1190, 1191, 1192, 1193, 1194, 1195, 1196, 1197, 1198, 1199, 1200, 1201, 1202, 1203, 1204, 1205, 1206, 1207, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1214, 1215, 1216, 1216, 1217, 1218, 1219, 1220, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229, 1229, 1230, 1231, 1232, 1233, 1234, 1235, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1245. 1246, 1247, 1248, 1249, 1250..." (Constante 2013: 168)

Enumerarea aceasta continuă până 1a a 1445-a zi de detenție (precizată a fi 31 decembrie 1953), toate aceste sute de zile sunt considerate de autoare nesemnificative, zile goale în definiția proprie. Parcurgând un traseu cronologic, Lena Constante povestește, plasându-și evenimentele într-un cadru temporal extrem de bine definit: „*A 1180-a zi de detenție – 12 aprilie 1953*. În dimineața aceea spre orele nouă, am auzit ușile deschizându-se una după alta, de-a lungul penitenciarului" (Constante 2013: 166). Această capacitate de plasare a tuturor acțiunilor redate într-un trecut extrem de reprezentabil în memoria autoarei oferă o nuanță de verosimilitate discursului construit, cititorul devenind în mod inevitabil martorul unei experiențe de viață credibile.

Deși este conștientă că s-a publicat mult despre această temă a detenției feminine în perioada comunistă, consideră experiența sa ca fiind una singulară, prin cei 8 ani de izolare. Încă de la început, „subliniind, implicit, că mizele memoriilor sale sunt altele decât anecdotica personală" (Constante 2013: 13), Lena Constante adaugă ulterior că nu își dorește construirea unei perspective politice despre această perioadă și din acest motiv își dozează textul cu o serie amplă de metode prin care să demonstreze persistența umanității (dar și feminității) deținutelor. Rămâne esențial actul povestirii ca denunț al unei nedreptăți la adresa umanității, în consecință scopul pe care singură îl expune devine extrem de pertinent: „Atunci, de ce să scriu? Pur și simplu ca să depun și eu o mărturie omenească." (Constante 2013: 59).

Cel de-al doilea volum continuă povestea experienței sale concentraționare și, în același timp, atestă absurditatea regimului politic care i-a diminuat extrem șansele la o viață normală. *Evadarea imposibilă* constituie trista conștientizare că nu doar ea se chinuie să îndepărteze tenebrele dezumanizării impuse de regim, ci și celelalte deținute, împreună încercând să dărâme zidurile simbolice ale izolării de democrație prin simplul fapt că „împotriva a tot și a tuturor, au rămas ființe profund umane" (Constante 2013: 59). Mărturisirea sa se produce și ca o datorie față de cei care nu au reușit să supraviețuiască perioadei carcerale; ca o comemorare a amintirii lor, pentru a dezvălui moralitatea destinelor pe care le-au avut. Lena Constante își utilizează memoria pentru a reda demnitatea acelor deținute supuse dezumanizării și umilinței, dar care nu au posibilitatea de a se salva din fața tăcerii absolute.

Contextul arestării sale este circumscris momentului *îndepărtării* de pe scena politică a lui Lucrețiu Pătrășcanu, fiind arestată și judecată în același lot, considerată vinovată și condamnată la 12 ani de detenție. Acest fapt nu reiese însă din fișa sa matricolă penală, unde nu se oferă nicio informație referitoare la circumstanțele politice ale arestării sale, precizându-se în dreptul faptei comise doar acuzația de *crimă de înaltă trădare*, prin acest fapt accentuându-se relevanța documentar-informativă pe care o au adesea memoriile, deoarece adesea documentele oficiale (reprezentate aici de fișe matricole penale) sunt destul de inexacte și insuficiente, indicând inclusiv carențele profesionale ale funcționarilor din administrația sistemului carceral. Memoriile reușesc să completeze datele istoriei, completând profilul concret a două dintre victimele sale.

Lena Constante consideră că această experiență nu poate fi abandonată uitării, în ciuda consemnării *jurământului de tăcere* „M-a prevenit doar cu amenințări că îmi era total interzis să vorbesc despre detenția mea. Nici unde, nici cum, nici cu cine. Să îngrop, deci, în uitare

BDD-A23081 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:17 UTC)

doisprezece ani din viața mea?" (Constante 1996: 244). Autoarea își valorifică trecutul în beneficiul literaturii și al istoriei și începe să scrie așteptând un moment oportun publicării. Conservându-și amintirile cu grijă, Lena Constante își va redacta o elocventă poveste a vieții. În aprilie 1990 își depune primul volum de memorii din detenția solitară, *Evadarea tăcută: 3000 de zile singură în închisorile din România*, la secretariatul editurii franceze „La Découverte" de la Paris; la 1 septembrie 1990, cartea apare deja în librării într-o primă versiune franceză (*L'Evasion silencieuse. Trois mille jours seule dans les prisons roumaines,* Paris, La Découverte, 1990). Manuscrisul fusese scris anterior căderii comunismului, începând din 1973, dar rămăsese încă în sertar, din motive ușor de înțeles. Autoarea recunoaște că îndepărtarea temporală a celor relatate în carte a șters unele amănunte din memoria sa, dar detaliează totuși în acest prim volum cele trei mii de zile de singurătate în cadrul celulei de izolare, experiență deosebit de marcantă prin tăcerea care o apasă. Autoarea „povestește un cotidian făcut din frică, din lacrimi și slăbiciuni, dar și din mici revolte din care nu lipsesc clipele de bucurie"[1]. Relatarea vine ca o evadare ce va rupe definitiv tăcerea celor opt ani de noncomunicare umană. Volumul este rescris în limba română și publicat în 1992 la Editura Humanitas și în 1995 la Editura Florile Dalbe și reeditat recent sub îngrijirea Ioanei Bot, din nou, la Editura Humanitas.

Subiectul celei de-a doua cărți, *Evadarea imposibilă: penitenciarul politic de femei Miercurea Ciuc 1957-1961*, scrisă de această dată în română și publicată prima dată în 1993, este considerat mai puțin important de către Lena Constante, din cauză că experiența carcerală într-o celulă comună fusese trăită de mii de femei din România, pe când cea petrecută în singurătate o deosebea de celelalte. Decide să scrie și acest al doilea volum pentru a face cunoscut cetățenilor Europei și această experiență, dar și pentru a da glas poveștilor de viață ale țărăncilor care au fost închise ani grei, adesea doar pentru o suprafață de teren necedată statului. Ca supraviețuitoare a experienței de detenție ea își asumă datoria de a depune mărturie în numele celor care nu pot să o facă. Transpunându-le poveștile, ea îi salvează din fața uitării, integrându-i în marea masă a memoriei colective. Ceea ce ei i se păruse banal, în comparație cu suferința primilor opt ani de detenție solitară, pentru colegele sale de celulă însemna totul. Putea să tacă sau să rupă în sfârșit zidurile tăcerii. A ales a doua variantă, cea mai demnă, deși era conștientă că îi va fi greu să creioneze un trecut îndepărtat[2], își *va munci* memoria pentru a detalia amintiri comune din detenție. Miza acestui volum este una mult mai generală, focalizată asupra destinului unei întregi categorii, femeile deținute. Referindu-se la *Evadarea imposibilă: penitenciarul politic de femei Miercurea Ciuc 1957-1961,* Lena Constante declară scopul pentru care a scris acest volum: „Pentru ele, pentru toate aceste martire anonime, tovarășele și prietenele mele, pentru ca suferințele îndurate în demnitate să nu poată fi uitate, pentru a le reînvia, măcar între filele unei cărți, am simțit nevoia de a scrie" (Constante 1996: 7).

Biografia Evgheniei Ginzburg este, într-adevăr, spectaculoasă, fapt care i-a permis, pe bună dreptate, intrarea în categoria memorialiștilor exemplari. Născută în 1906, la Moscova, este profesoară de literatură la Universitatea din Kazan (Tatarstan) și este arestată sub acuzația de activitate contrarevoluționară. Condamnată la închisoare este scoasă din celulă datorită schimbărilor de pe scena politică oferite de înlocuirea lui Ejov cu Beria și este trimisă la muncă forțată în lagărele de la Kolyma, în nord-estul Siberiei, unde va tăia arbori sau va munci în mină. Este salvată de un medic de origine germană, Anton Walter, care o inițiază în acordarea primului ajutor în așa fel încât să poată să acceadă la categoria privilegiată a celor aflați la adăpost, un avantaj extrem de apreciat de orice deținut al lagărelor din întinsa Siberie. Este numită infirmieră într-o creșă de copii ce funcționează pentru nou-născuții lagărului, iar în noul

[1] Precizează Angela Tarantino, traducătoarea ediției italiene, *L'evasione silenziosa*, Nutrimenti, 2007, text reprodus pe coperta a II-a a volumului Lena Constante, *Evadarea tăcută: 3000 de zile singură în închisorile din România,* în versiunea românească a autoarei, ediție îngrijită, studiu intoductiv și note de Ioana Bot, București, Editura Humanitas, 2013.

[2] Scrierea acestui al doilea volum se realizează la o distanță mult mai mare de evenimentul trăit, aproximativ patru decenii și în plus autoarea are deja o vârstă considerabilă (aproximativ 80 de ani), iar ca urmare unele aspecte trăite în perioada de detenție sunt involuntar uitate.

BDD-A23081 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:17 UTC)

context descoperă cruzimea absolută a unui regim care supune la neșansă, încă de la naștere, mii de copii cărora nu li se oferă nicio posibilitate de accedere la normalitate. Eliberată, Evghenia Ginzburg își redactează experiența condamnării în două volume de memorii. Ea afirmă de la bun început că scrie aceste pagini ca o scrisoare prin care să transmită adevărul, așadar ca un testament față de viitor: „Am scris aceste pagini ca pe o scrisoare pentru nepotul meu" (Guinzbourg 1997 a: 8), speranța sa fiind că spre anii 1980, când el va ajunge la maturitate poate va avea ocazia să transmită tuturor mesajul ei. Primul volum, tradus în franceză *Le vertige,* redă perioada anilor 1935-1940. Deși este arestată abia în 1937, ea include în volum și perioada în care este *vânată* de către autorități, fiind anchetată din 1935, privată de dreptul de a preda, urmărită și aflată în continuu în posibilitatea de a fi ridicată de acasă pentru audieri. În urma procesului este acuzată a fi vinovată de *activitate contrarevoluționară trotkistă* și condamnată la zece ani de izolare și la cinci ani de privare de drepturi civile. Din 1937 până în 1939 este *înmormântată* în izolatorul de la Iaroslav, ani care continuă să rămână în amintirea sa drept una dintre cele mai intense perioade trăite în detenție. Acest fapt se datorează nu doar singurătății, ci îndeosebi durerii atât de apropiate a celorlalți și dominării supreme a *celuilalt*. *Acesta* îi face să urle încontinuu noaptea pe deținuți, terorizându-i și torturându-i, având puterea de a le sustrage mințile (în memorialistica de detenție existând numeroase cazuri de deținuți care înnebunesc) și de a-i priva inclusiv de ideea de timp propriu. Experiența sinistră a izolării are efecte supreme asupra psihicului deținutului, Evghenia Ghinzburg însăși precizează că a auzi durerea celorlalți reprezintă o tortură extremă, declarând că amintirea urletelor auzite este încă prezentă chiar și la o distanță de aproape 20 de ani[1]. Se adaugă efectele produse de experiența tăcerii absolute și de dezrădăcinarea de umanitate ale căror reminiscențe preschimbă textul, formulările fragmentare și echivoce atestând persistența în memorie a evenimentelor care au avut efecte traumatice prelungite „Urletele se îndepărtează. Rămâne doar un horcăit. Din nou jetul de apă. Lovituri. O ușă metalică izbindu-se. Tăcere". (Guinzbourg 1997 a: 289). Apare astfel, în cazul ambelor autoare, alternanța vizibilă de la tristețea cea mai copleșitoare la ignorarea fățișă la adresa regimului. Aceste flexiuni atât de diferite, sesizabile la nivel de construire a frazei, marchează și diversele posibilități ale autoarei de camuflare sau detașare față de experiența trăită. A stiliza trecutul devine o echivalență a acceptării durerii, în timp ce transcrierea sacadată a anumitor episoade narate denotă intensitatea suferinței.

Nereușind să își publice memoriile în momentul imediat următor redactării, acest prim volum, intitulat *Le vertige,* este difuzat inițial prin intermediul samizdatului, începând cu anul 1967. Un alt aspect prin care opera sa poate fi asemănată cu cea a Lenei Constante îl constituie această opțiune de a scrie un text care își așteaptă publicarea. Spre deosebire de Lena Constante, Evghenia Ginzburg include în primul volum și experiența călătoriei infernale spre Siberia, precum și descoperirea acestui nou univers care o fascinează prin misterul său. Cel de-al doilea volum, *Le ciel de la Kolyma*, rezumă perioada imediat următoare întâlnirii celui de-al doilea soț al ei, centrându-se pe tumultoasa peregrinare a ei prin lagărele siberiene. Din acest volum se reliefează caracterul său exemplar din punct de vedere moral, fapt care îi creează oportunitatea

[1] Tzvetan Todorov în *Confruntarea cu extrema* redă pasajul respectiv al acestei afirmați „durerea pe care am simțit-o în noaptea aceea a fost atât de intensă încât a rămas în mine în toți anii care au trecut. Astăzi, după mai bine de douăzeci de ani, chiar în clipa în care scriu aceste pagini, încă o mai simt " (Guinzbourg 1997-1: 116) și precizează că aceasta atitudine constituie o dovadă de umanitate prin păstrarea grijii pentru ceilalți. În același timp, adaugă că este vorba în acest caz și de o invadare a intimității deținuților prin extinderea suferinței celorlalți asupra tuturor. Există o imposibilitate a eliberării de dureri, fie că sunt ale sale sau ale celorlalți. În același timp se observă prelungirea evenimentului declanșator de experiență traumatică până la aproape două decenii de la desfășurare, fapt care relevă posibilitatea transcrierii durerii. Un pasaj exterm de similar identificăm și în primul volum de memorii al Lenei Constante, prin care se conturează încă o dată faptul că detenția într-o celulă solitară augmentează fiecare trăire, din cauza liniștii absolute cel în cauză devine martorul mut și nevolnic al durerii ce răsună din zidurile vecine. Este într-adevăr vorba despre o transpunere a suferinței semenilor, nu doar la nivel corporal, dar și mental. „În sfârșit vocea furioasă a paznicului. Îl înjură. Pe omul care plânge. Pe cel care-i ceruse să îl ducă la closet. Care se reținuse din toate puterile. Atât cât a putut... Omul care acum plânge. De rușine. De neputință. De disperare. Fie-vă milă de oameni!" (Constante 2013: 167).

BDD-A23081 © 2015 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:17 UTC)

de a fi clasată în ampla categorie *nici eroi, nici sfinți*, propusă de Tzvetan Todorov în volumul *Confruntarea cu extrema. Victime şi torţionari în secolul XX*. În ciuda faptului de *a fi furat* din buzunarul şefei sale, demnitatea sa rămâne intactă, deoarece motivul faptei sale este unul umanitar.

Tot în acest volum secund de memorii, Evghenia Ginzburg îşi completează amplul raport asupra ororii, atât cu fragmente descriptive în care sunt înfăţişate elemente de geografie şi de funcţionare a lagărelor, cât şi cu episoade narative din care decurge expresia cea mai complementară a suferinţei umane. Printre cele mai sugestive capitole este, cu siguranţă, cel intitulat Les Pierres-à-Chaux, ilustrativ pentru suprema pedeapsă de a munci în izolatul lagăr „Penitenciarul penitenciarelor. Insula ciumaţilor" (Guinzbourg 1997 b: 145). Autoarea coboară aici în cel mai de jos cerc al *infernului concentraţionar*, deţinuţii de drept comun deţin puterea supremă, mutilaţii sunt exilaţi pentru a nu speria prin aspectul lor, iar celor cu deviaţii comportamentale li se oferă un cadru de evoluţie. Pentru a ajunge la acest loc de detenţie parcurge 75 de kilometri pe jos, la sfârşitul lunii noiembrie, îmbrăcată total inadecvat. Seria experienţelor punitive la care este supusă Evghenia Ginzburg este mult mai amplă, dar contrar oricăror obstacole ea reuşeşte să îşi continue drumul şi nu doar să supravieţuiască Gulagului, dar şi să îşi recâştige viaţa (va profesa din nou, îşi va întemeia o nouă familie şi se va ocupa de viitorul fiului ei). Acest volum confesiv al experienţei sale constituie o operă extrem de complexă din care iradiează dorinţa de viaţă a autoarei, capacitatea ei de a învinge barierele, precum şi lupta supremă de reintegrare în normalitate şi de depăşire absolută a amprentelor trecutului. Acesta nu este doar un *roman* despre propria viaţă, ci este în acelaşi timp un studiu de caz autentic despre perpetuarea iubirii (faţă de Anton), despre conservarea maternităţii (faţă de fiul ei Vassia), despre grija faţă de celelalte victime ale lagărelor sovietice (o adoptă pe Tonia, o fetiţă orfană provenind din lagăr). Prin capacitatea sa de portretizare opera sa confesivă devine un veritabil fragment literar în care episoade desprinse parcă dintr-o monografie se îmbină cu acele capitole finale în care autoarea se destăinuie. Este vorba, de fapt, despre o descriere a genezei volumului, despre o justificare a autenticităţii informaţiilor interptretată în acelaşi timp ca o anulare radicală a acceptării irealităţii aspectelor prezentate. Multitudinea de persoane şi locuri redate atât de eficace, precum şi prezentarea cronologică a acestei ample etape temporale din viaţa sa reprezintă într-adevăr o curiozitate pentru fiecare cititor. Toate informaţiile au fost stocate în anii de detenţie datorită unicului scop vizat de autoare, acela de a scrie mai târziu: „pe parcursul acestor 28 de ani, principalul scop al vieţii mele a fost în mod evident acela de a reţine tot pentru a scrie mai târziu." (Guinzbourg 1997 b: 576). Miza cărţilor sale devine efectiv aceea de a destăinui umanităţii tot ceea ce a memorat; încărcându-şi memoria cu un material atât de vast tocmai pentru a-l putea pune pe hârtie, dar în acelaşi timp pentru că aşa consideră normal: „Scriam pentru că nu puteam să nu scriu, foarte simplu" (Guinzbourg 1997 b: 577). Tot din acest epilog aflăm că primul volum reprezintă un text minuţios prelucrat, şi nu varianta neşlefuită şi încărcată de subiectivitate a detalierii propriului trecut. Aşadar un veritabil text literar, în care fiecare frază a fost subtil formulată, dar, în acelaşi timp, fiecare detaliu politico-social reţinut cu exactitate încă „din primul minut în care am trecut pragul închisorii subterane a NKVD-ului din Kazan am început să adun materiale pentru această carte." (Guinzbourg 1997 b: 576). Tot materialul este adunat în memorie. Afirmaţia sa „din memorie am scris tot" (Guinzbourg 1997 b: 576) accentuează faptul că, în acelaşi timp, textul său poate fi interpretat ca un valoros document ştiinţific de către istoric, contribuind la completarea imaginii Arhipelagului Gulag.

Înainte de a-şi expune textul cititorilor, Evghenia Ginzburg intervine profund în structura primului volum, fapt pe care îl regretă ulterior din cauză că prin sustragerea *stângăciei* frazelor nu face decât să diminueze capacitatea textului său de producere a sensibilităţii profunde, „căci spontaneitatea absolută şi caracterul de confesiune ar fi putut să ajungă mai uşor la inima cititorilor" (Guinzbourg 1997 b: 578). În acelaşi timp, autoarea îşi prezintă opţiunea pentru varianta prelucrată a amintirilor sale, pe mascarea persistenţei psihotraumei, mizând nu doar pe efectul empatic al scrierii sale, ci şi pe impactul literar, miză pe care reuşeşte să o îndeplinească

BDD-A23081 © 2015 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:17 UTC)

prin îndepărtarea „aspectelor inutile, a pasajelor insuficient gândite şi a simplităţii compoziţiei" (Guinzbourg 1997 b: 578). Efortul realizării acestor memorii este unul extrem, nu doar din cauza volumului mare de muncă datorat sutelor de pagini produse, ci şi din cauza selectării celei mai exacte formulări; fraza trebuie să ascundă atât de mult încât să nu atenteze la acele amintiri de nerostit, să exprime realitatea unui trecut traumatic, dar în acelaşi timp să fie extrem de stilizată, încât să se impună în spaţiul literar. Această muncă asiduă îi este răsplătită autoarei prin faptul că volumele sale „vor circula alături de scrierile memorialistice ale atâtor alţi tovarăşi de suferinţă" (Tucan 2013: 75), iar, ulterior, se va bucura şi de publicarea primului volum la Milano, precum şi de traducerile de la Paris, Londra, Munchen, New York sau Stockholm ş.a. Această receptare pozitivă a operei sale îi oferă o satisfacţie unică, aceea de a se bucura ţinând câteva dintre traducerile propriei cărţi în mâini.

Prospectând receptarea critică a operelor scrise de fiecare dintre memorialistele mai sus analizate, se poate conchide pentru fiecare caz în parte recunoaşterea unanimă a valorii documentare, dar şi literare. Elementul central al acestei similarităţi este constituit nu doar de suprapunerea experienţei punitive în *infernul sovietic*, dar şi de multiplele mize ale scriiturii. Ele nu scriu doar pentru a-şi elibera sufletul, scriu în numele celor care au murit deja, scriu pentru a-şi transforma experienţa individuală în memorie colectivă şi mai ales scriu pentru a atrage atenţia omenirii asupra răului camuflat adesea în diverse forme ale politicului.

Operele memorialistice selectate reuşesc să ateste că abdicarea de la criteriile esteticului nu reprezintă o regulă a scriturii biografice.

Prin observarea atentă a volumelor analizate în acest studiu, *Evadarea tăcută: 3000 de zile singură în închisorile din România*, *Evadarea imposibilă: penitenciarul politic de femei Miercurea Ciuc 1957-1961*, *Le vertige* şi *Le ciel de la Kolyma,* se constată asemănările evidente între aceste două foste deţinute politice ale regimului comunist care au reuşit să supravieţuiască cu demnitate spaţiului tenebrelor absolute.

Referinţe bibliografice:

APPLEBAUM, Anne 2011: *Gulagul. O istorie*, traducere din engleză de Simona-Gabriela Vărzan şi Vlad Octavian Palcu, Bucureşti, Humanitas.

CESEREANU, Ruxandra 2005: *Gulagul în conştiinţa românească: memorialistica şi literatura închisorilor şi lagărelor: eseu de mentalitate*, Iaşi, Ed. Polirom.

CHIPER, Tita 2002: *Veacul privit printr-o viaţă*, in „Dilema", X, nr. 461, 2002, p. 10.

CONSTANTE, Lena 1996: *Evadarea imposibilă: penitenciarul politic de femei Miercurea Ciuc 1957-1961*, Bucureşti, Editura Florile Dalbe.

CONSTANTE, Lena 2013: *Evadarea tăcută: 3000 de zile singură în închisorile din România*, în versiunea românească a autoarei, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de Ioana Bot, Bucureşti, Editura Humanitas.

GUINZBOURG, Evguénia 1997: *Le ciel de la Kolyma (Le Vertige, tome 2)*, traduit du russe par Geneviewe Johannet, Paris, Editions du Seuil.

GUINZBOURG, Evguénia 1997: *Le vertige*, tome 1, *Chronique des temps du culte de la personalité*, traduit du russe par Bernard Abbots avec le concours de Jean-Jacques Marie, Paris, Editions du Seuil.

TODOROV, Tzvetan 1999: *Abuzurile memoriei*, traducere de Doina Lică, Timişoara, Ed. Amarcord.

TODOROV, Tzvetan 2002: *Memoria răului, ispita binelui. O analiză a secolului*, traducere de Magdalena Boiangiu şi Alexandru Boiangiu, Bucureşti, Editura Curtea Veche.

TUCAN, Dumitru 2013: *Evadaţi din paradis. Istoria relatărilor timpurii despre Gulagul sovietic (1920-1950)*, în Andi Mihalache, Adrian Cioflângă (coord.), *Istoria recentă altfel: perspective culturale*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, p. 61-77.

[*] *This work was cofinaced from the European Social Fund through Sectoral Operational Programme Human Resources Development 2007-2013, project number POSDRU/159/1.5/S/140863, Competitive Researchers in Europe in the Field of Humanities and Socio-Economic Sciences. A Multi-regional Research Network, sau Această lucrare a fost cofinanţată din Fondul Social European prin Programul Operaţional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007 – 2013, Cod Contract: POSDRU//159/1.5/S/140863, Cercetători competitivi pe plan european în domeniul ştiinţelor umaniste şi socio-economice. Reţea de cercetare multiregională (CCPE)*

BDD-A23081 © 2015 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:52:17 UTC)